

*Проф. др Зоран Арсић,
Правни факултет, Нови Сад*

UDK 336.76
(изворни чланак)

Акцијска исправа

Резиме

Акцијске исправе су харџије од вредности. Издају се као акције на име и као акције на доносиоца. Акције на име су харџије од вредности по наредби, а акције на доносиоца су исправе харџије од вредности на доносиоца.

Кључне речи: акција, амортизација

Историјски посматрано акцијска исправа се развила из потврда о упису у књигу (регистар), које се почињу називати “акција”. Књига је старија од акције и то је омогућило да, према старијем схватању, већу улогу у преносу чланства има књига.

¹⁾ Акција на име је, првобитно, била потврда о упису у књигу и њена практична вредност се сводила на легитимацију при захтеву за дивиденду и није имала значај за пренос права. Измена уписа је следила на основу изјаве воље преносиоца, стара исправа се поништавала и издавала нова. У 17. в. се почело, ради олакшавања преноса, са уношењем записа о преносу удела у исправу, а пренос се накнадно уписивао у књигу. Код холандских друштава је био уобичајен и индосамент. ²⁾ Прво до-

1. Lehmann Karl, Das Recht der Aktiengesellschaften, књ. II, Berlin 1904, Neudruck Aalen 1964, стр. 87

казиво постојање акција на доносиоца датира у 17. в. Радило се, ипак, о изузетној појави, будући да су провлађивале акције на име.³⁾

1. Акцијска исправа као хартија од вредности

Акцијска исправа је хартија од вредности (чл. 12 Закона о хартијама од вредности). Издавањем акцијске исправе се декларише постојање чланства у друштву,⁴⁾ будући да њено издавање није обавезно, а чланство постоји независно од постојања акцијске исправе, како смо указали код појма акције. Акција није, дакле, конститутивна хартија од вредности. Правни значај акцијске исправе огледа се у томе да она омогућава чланства по правилима за хартије од вредности.

Акцијска исправа се издаје као акција на име и као акција на доносиоца (чл. 220 ст. 1). Ово решење одговара чл. 6 Закона о хартијама од вредности. У погледу чл. 236 Закона о облигационим односима, у којем се предвиђа и могућност издавања хартија по наредби, треба указати да је акција на име хартија од вредности по наредби, о чему ће доцније бити више речи. Друштво, начелно, има слободу избора у погледу врсте акција коју ће издати. Ипак, постоје ситуације када је друштво обавезно да изда исправу на име – делимично уплаћене акције (привремене акције), акције са споредним чинидама (чл. 220 ст. 2), као и акције у погледу којих постоји ограничење преноса (чл. 233). Овome треба додати и акције оснивачке емисије (чл. 22 Закона о хартијама од вредности)

У погледу правних квалификација појединих врста акција треба имати у виду да су акције на доносиоца хартије од вредности на доносиоца. Преносе се предајом, што је последица начела да се на њих примењују правила за телесне покретне ствари. Ситуација је сложенија када су у питању акције на име. Терминологија може довести до погрешног закључка по коме се ради о хартијама од вредности на име, о чему смо говорили у оквиру појма акција. Акције на име су хартије од вредности по наредби и преносе се индосаментом на основу закона. Оне су, дакле, хартије од вредности по наредби на основу закона (“по рођењу”) и не мора се, зато, уносити клаузула “по наредби”.⁵⁾ Треба имати у виду могућност индосамента на доносиоца (чл. 251 ст. 1 Закона о облигационим односима), на основу којег се акција на име као хартија по наредби приближава хартији на доносиоца. И поред мишљења да хартије по наредби бланко индосаментом постају хартије на доносиоца, оне постају само сличне њима. Ово зато што се после бланко индосамента оне могу пренети традицијом (као хартије на доносиоца), али попуњавањем бланко индосамента поново постају хартије по наредби.⁶⁾

2. Rottenburg von Franz, *Inhaberaktien und Namensaktien in deutschen und amerikanischen Recht*, Stuttgart 1967, стр. 5-7

3. Ibidem

4. Würdinger Hans, *Aktien- und Konzern- Recht*, Karlsruhe 1973 стр. 46

5. Hueck A., op. cit., стр. 121; Lehmann – Dietz, op. cit., стр. 294. У домаћој литератури исто: Вучковић Милош, *Организација и пословање кредитних предузећа*, Београд 1948, стр. 81

Осим примене правила за хартије вредности, издавање акцијске исправе има за последицу да се вршење права из акције везује за поседовање исправе. Ово представља примену начела презентације хартије од вредности на акцијску исправу. Ипак, треба указати да ово важи само у принципу. Када су у питању акције на доносиоца, начело презентације има пуну примену – неопходно је поседовање исправе да би се вршило право из акције на доносиоца. У погледу акција на доносиоца принцип презентације се не примењује директно. Када су у питању акције на име, акционаром се према друштву сматра лице уписано у књигу акција, независно од тога да ли је у поседу акције. Детаљније разматрање овог питања биће обухваћено у излагањима која се односе на књигу акција.

2. Издавање акцијске исправе

Акционари имају захтев према друштву у погледу издавања акција само ако је то предвиђено статутом и то на трошак акционара (чл. 222 ст. 2). Овде је потребно указати да се у Закону о предузећима изједначава издавање и штампање акција. Треба имати у виду да издавање акција представља шири појам од штампања акција и да штампане акције не морају бити и издате. Ово важи у потпуности када су у питању акције на доносиоца, али тражи одређене напомене када су у питању акције на име, о чему ће бити речи доцније.

Акцијске исправе се издају после уписа друштва у регистар, када је у питању оснивачка емисија, а после уписа повећања основног капитала, када су у питању доцније емисије. Издавање акција пре уписа друштва у регистар, односно пре уписа повећања основног капитала, има за последицу ништавост акције (чл. 218 и чл. 286).

У чл. 218 Закона о предузећима је предвиђено да уписник акција не може пре уписа у регистар пренети своја права стечена уписом (ст. 1). У ст. 2 је предвиђено да, пре уписа у регистар, друштво не може издавати акције ни привремене акције. Раније издате акције и привремене акције су ништаве. За насталу штету на основу таквог издавања акција, или привремених акција, солидарно одговарају оснивачи друштва и издаваоци акција. Према томе, акција издата пре уписа друштва у регистар је *ex lege* ништавот. Ова ништавост, као и у другим случајевима ништавости акцијске исправе, нема значаја за положај првог стипендиста. Ово зато што он свој положај заснива на упису акције, а не на издавању пуноважне акцијске исправе. Акцијска исправа није конститутивне природе и њоме се декларише раније настао правни однос (чланство). Он у сваком случају има утуживи захтев према друштву у погледу издавања пуноважне акцијске исправе, у складу са одредбама статута (чл. 222ст. 1). Проблем настаје у случају да је извршен пренос ништаве акцијске исправе. Пренос акцијских права пре уписа друштва у регистар, у смислу да стипендиста преносом ступи на место оснивача и стекне удео који предходник сам не посе-

6. Јовановић Радомир, Хартије на доносиоца, Београд 1933, стр. 15

дује, није допуштен.⁷⁾ То значи да је сваки пренос права удела пре уписа друштва у регистар без дејства и то у два правца – према друштву и између преносиоца и стицаоца.⁸⁾ Изузимајући случај наследника умрлог оснивача, у фази оснивања друштва, нови оснивач се може појавити само кроз измену оснивачког акта. Одсуство правног дејства преноса не значи, међутим, да је и облигациони посао (најчешће купопродаја) без правног дејства. Пренос је предмет тог посла и посао је закључен с обзиром на упис друштва у регистар. Упис друштва у регистар неће довести до аутоматског конвалидирања ништавих акцијских исправа (постоји супротна судска пракса у Немачкој). Ипак, није неопходно повлачење акцијских исправа и издавање нових – довољна је изјава друштва да издате акције важе као да су издате после уписа друштва у регистар. Могућа је и конкluentна радња којом би одговарајућа воља друштва била изражена – упис у књигу акција. Постоји теоријска дилема да ли стицалац акције стиче акцијско право непосредно у тренутку уписа друштва у регистар, или акцијско право настаје прво у погледу личности преносиоца, а са уписом пренос права на стицаоца постаје пуноважан.⁹⁾ За случај да не дође до уписа друштва у регистар примењују се правила о немогућности испуњења двостранообавезног уговора.¹⁰⁾ Ова разматрања важе и ако акцијска исправа не буде издата, будући да постоји забрана преноса права удела (тј. ”права по основу уписа” о чему је било речи у делу о чланству). Као што се види постоје два правца размишљања. По једном, упис друштва у регистар има за последицу конвалидацију акција издатих пре уписа, а стицалац пренете акције стиче чланство непосредно.¹¹⁾ Према старијој варијанти овог схватања акцијско право настаје прво у личности уписника, а уписом друштва пренос производи правно дејство. Пренос будућег права треба сматрати допуштеним, јер се томе не противи потреба заштите друштва ни стицаоца. Друштво се, за недостајући део улога, може обратити првом акционару, чак и када је извршена измена у књизи акција. Према другом, упис друштва у регистар не значи аутоматску конвалидацију акција, него је потребна изјава воље друштва у том смислу, како смо то указали. У погледу преноса, забрањен је сваки пренос пре уписа друштва у регистар, па и онај који би био извршен под условом да друштво буде уписано у регистар. Указује се да су економски разлози за дозвољеност таквог преноса разумљиви, али да је законска забрана јасна. Последично, само уписник постаје акционар и увек је, по извршеном упису, неопходано ново уступање.¹²⁾ ”Издавање” се односи само на исправу, што значи да прималац не стиче статус акционара на основу исправе. Прималац исправе је акционар, ако је уписник. Ако није уписник, тада га ни упис друштва у регистар не може учинити акционаром. Коначно, остаје питање солидарне одговорности

7. Godin, Aktiengesetz, књ. 1., Berlin 1967, стр. 204

8. Gadow, Aktiengesetz, књ. 1., Berlin 1965, стр. 211-212

9. Godin, оп. цит., стр. 204

10. Ibidem

11. Тако Godin, оп. цит., стр. 204

12. Тако Gadow, оп. цит., стр. 211

“оснивача и и издавалаца”, односно ко се сматра издаваоцем у смислу овог члана Закона о предузећима. То, пре свега, није друштво, будући да оно не постоји пре уписа у регистар. У питању су “делујуће особе”¹³⁾ То су лица под чијом одговорношћу су издате акције, изузев ако је до издавање дошло противно њиховој вољи.¹⁴⁾ С обзиром да друштво не постоји, то су оснивачи. У погледу других “делујућих особа” указујемо на ситуацију из чл. 286 када долази до издавања акција пре уписа повећања основног капитала. По правилу, то су директор, чланови управног одбора, чланови надзорног одбора. Издаваоцима се сматрају и они који изврше стварно уручивање исправе, под условом да су самостално деловали тако да су произвели утисак да су овлашћена лица. Али, ако немају знања о неважности исправе, тада се не сматрају издаваоцима.¹⁵⁾ Издавоци одговарају солидарно, без обзира да ли су деловали заједно, или независно један од другог.

У погледу одговорности за штету, потребно, је пре свега, указати да, када је први стицалац у питању, штете практично и нема, са изузетком штете због задоцнелог преноса (у односу на уговорени)- како смо указали, он не губи право да тражи од друштва издавање прописне акцијске исправе. Штету трпи, пре свега, стицалац, зато што је платио цену, а чланство није стекао. Издавоци и оснивачи одговарају за штету имаоцу акције. Као ималац акције се може јавити и преносилац и стицалац. Ово зависи од избора стицаоца. Будући да је облигациони однос пуноважан, он може тражити примену правила о немогућности испуњења (чл. 137 Закона о облигационим односима), због чега преносилац постаје ималац акције. Уместо тога, он се може обратити оснивачима и издаваоцима, као солидарним дужницима, са захтевом за накнаду штете, будући да је ималац акције.

Горња излагања су аналогно применљива и у ситуацији када су акције издате пре уписа повећања основног капитала и као такве ништаве (чл. 286). Потребно је, ипак, указати да у том погледу постоје одређене потешкоће. Ради се о томе да формулација чл. 286 представља мање успешну варијанту одговарајућег решења из упоредног права. Ово зато што у домаћој верзији недостаје забрана преноса удела, односно према терминологији Закона о предузећима “права по основу уписа”. Несумњиво је то пропуст, будући да обе забране издавања акција – пре уписа друштва и пре уписа повећања основног капитала – имају исти *ratio legis*, а то је спречавање преноса будућих права. Постојећа верзија чл. 286 може дати повода за закључивање према којем су само издате акције (акцијске исправе) ништаве, као и њихов пренос. Насупрот томе, уступање будућег права удела (“права по основу уписа”), би било пуноважно, што би отварало пут за једноставно изигравање забране. Имајући то у виду, сматрамо да приликом тумачења чл. 286 треба имати у виду сврху која се жели постићи забраном садржаном у том члану и, због тога, узети да забрана преноса удела постоји и у овом случају. Осим тога, будући да

13. Godin, оп. цит., стр. 36

14. Gadow, оп. цит., стр. 56

15. Ibidem

друштво постоји, треба нагласити да се оно не сматра издаваоцем акција у смислу овог члана, а под “делујућим особама” не сматрају се оснивачи.

3. Плашт акције, купони и талон

Законом о хартијама од вредности утврђена је садржина акције (чл. 15). Акција се састоји из два дела – плашта и купонског табака. Овде треба указати да није предвиђено постојање трећег дела – талона.

Плашт садржи фирму и седиште емитента, ознаку серије са контролним бројем акције, ознаку да је акција и врсту акције, редослед емисије, укупни обим емисије, номиналну вредност акције и број акција, фирму, односно име купца акције, или ознаку на ког акција гласи, права из акције, место и датум издавања акције и факсимил потписа овлашћеног лица емитента и печат емитента. Купонски табак садржи фирму и седиште емитента, ознаку серије са контролним бројем акције по којој се дивиденда исплаћује, редни број купона за наплату дивиденде, годину за коју се дивиденда исплаћује и факсимил потписа овлашћеног лица емитента. Судаћи по лимитативном карактеру набрајања елемената из чл. 15 Закона о хартијама од вредности у питању су битни елементи плашта и купонског табака.¹⁶⁾ Одатле би се могло закључити да недостатак једног елемента има за последицу ништавост акцијске исправе. У том случају би аналогно требало применити правила која се примењују у другим ситуацијама када су акцијске исправе ништаве. Насупрот томе, у погледу сличне регулативе, износи се став да такве акције нису ништаве.¹⁷⁾ Акционар је, истиче се, овлашћен да одбије пријем такве исправе, а, ако је прими, сноси последице које би могле настати у погледу постојања, или доказивања његових права. У погледу оваквог става треба указати да први стицалац нема штетних последица због мањкавости исправе – он свој статус заснива на упису, а исправа је декларативног карактера. Треба, посебно, указати да су законом утврђени случајеви када је акцијска исправа ништава – чл. 193, чл. 218, чл. 286.

У ранијим излагањима смо указали да је акцијска исправа декларативне природе, а да је њен значај у томе што олакшава пренос чланства, које је и иначе преносиво. Аналогно томе треба посматрати и купоне. Право на дивиденду је чланско право и, као такво, преносиво је као део чланства, са свим другим правима и обавезама. Када скупштина донесе одговарајућу одлуку, чланско право се трансформише у тражбено право акционара према друштву. Оно је преносиво, као и свако друго тражбено право (потраживање), према општим правилима о уступању (цесији) из Закона о облигационим односима. Сврха издавања купона је само да олакша пренос потраживања по основу утврђене дивиденде. То потраживање је преносиво и без издавања купона, али се њима омогућава пренос којим се штити савесни

16. Исто Васиљевић Мирко, Привредна друштва-домаће и упоредно право, Београд 1999, стр. 251

17. Stražnický Milorad, Tumač Trgovačkog Zakona od 28 listopada 1937, Zagreb 1939, стр. 215

стицалац (за разлику од цесије). Зато се, по правилу, уз плашт издају и купони за поједине године у којима је инкопорисан захтев за евентуалну добит.¹⁸⁾

И поред тога што је регулатива купона недовољна, може се закључити да они и у домаћем праву, гласе на име и на доносица. По правилу купони гласе на доносиоца. Они су хартије од вредности будућу да друштво исплаћује дивиденду само уз предају купона. Они, ипак, остају везани за главну исправу зато што са поништајем акције, обеснажују се и недоспели купони, о чему ће доцније бити речи. Истовремено они су каузалне хартије од вредности и хартије које се издају у маси (*Massenpapiere*).¹⁹⁾

Они се упоређују са каматним купонима, при чему се указује да дивидендни купони не гласе на фиксну суму, него на годишњи део добити за који није сигурно да ће бити утврђен.²⁰⁾

Право на нове купоне према друштву има титулар основног права – акционар. Да би се олакшало постављање тог захтева, у неким правима, предвиђено је постојање талона, Његова функције је легитимациона, који овлашћује на подизање нових купона, Будући да талон није предвиђен у домаћем праву, отпадају проблеми који могу да се јаве у међусобним односима акционара, имаоца талона и друштва у погледу издавања нових купона. Овде само напомињемо да чланско право има статус старијег права и акционар може спречити издавање купона имаоцу талона.²¹⁾ С обзиром да није предвиђено постојање талона, у домаћем праву акционар, да би подигао нове купоне, мора презентирати акцијску исправу.

4. Акцијска исправа и номинална вредност

Законом о предузећима је посвећена посебна пажња номиналној вредности акције (чл. 193). Овакав приступ је заснован на функцији номиналног износа акције о којем је било говора у делу о појму акције. Предвиђено је да најнижи номинални износ акције не може бити мањи од пет УСА долара у динарској противвредности по курсу на дан уплате, осим у случају стицања акција под повлашћеним условима (чл. 192). Акције са нижим номиналним износом су ништаве. За штету из такве емисије одговарају издаваоци солидарно. Виши номинални износ акције треба да гласи на динарску вредност дељиву са 10. Акције се не могу издавати ни продавати при издавању испод своје номиналне вредности, осим у случају стицања акција под повлашћеним условима. Ова правила се примењују у случају оснивачке емисије, будући да се чл. 193 налази у делу о оснивању друштва. Сматрамо, међутим, да се ова правила сходно примењују и у случају наредних емисија, мада то није јасно наведено у чл. 283. Према томе, у случају да је на акцију унета номинална вредност нижа од прописаног минимума, акција је ништава. Ово није од значаја за

18. Lehmann-Dietz, оп. цит., стр. 295

19. Јовановић Р., оп. цит., стр. 7-9

20. Hueck Alfred, *Recht der Wertpapiere*, Berlin-Frankfurt 1960, стр. 121

21. Lehmann-Dietz, оп. цит., стр. 295; Hueck A., оп. цит., стр. 121

положај првог стицаоца акције, зато што он свој статус заснива на упису акције, а не на постојању акцијске исправе. Осим тога, он не губи захтев према друштву да му оно изда прописну акцијску исправу, ако је то право предвиђено статутом. Ипак, ништавост акцијске исправе може довести до проблема у случају преноса такве акције. Стицалац акције своје чланство заснива на стицању акцијске исправе. Он је цену платио (ако је основни посао купопродаја), а чланство није стекао зато што је акција ништава, а цесија права удела није извршена. Њему остају на располагању права из купопродајног односа према његовом предходнику. Ово зато што уговор између првог и другог стицаоца није ништав, независно од ништавости акције. Практично посматрано, штете нема за случај да није дошло до преноса такве акције, изузев ако се не ради о штети због задоцнеле могућности преноса. За штету насталу због издавања такве акције одговарају “издаваоци солидарно”. Под издаваоцима се, у случају прве емисије, подразумевају, пре свега, оснивачи. На овом месту нема потреба за указивања на положај друштва, будући да у време прве емисије акција оно и не постоји. Када су у питању доцније емисије, круг “делујућих лица” која се сматрају издаваоцима, утврђује се као у случају ништавости акција због издавања пре уписа повећања основног капитала, због чега упућујемо на одговарајућа излагања. Делујућа лица одговарају за штету имаоцу акције. За случај да акција није пренета, то је први стцалац акцијске исправе. Ако је дошло до преноса акције, ималац акције може бити и преносилац и стцалац. Стицалац акције, вршећи своја права из основног посла са преносицем, може да раскине уговор, због чега долази до обостране реституције, а акција долази поново у посед преносиоца. Тада је преносилац ималац акције и издаваоци су њему одговорни за штету. Уместо тога, стцалац се може одлучити да не врши своја права из основног посла и, тада, он остаје ималац акције, а издаваоци су одговорни њему за насталу штету – он је, како смо указали, цену платио, а чланство није стекао. На крају овог дела излагања указујемо да акција прве емисије може бити ништава по два основа – ако је издата са номиналом испод прописаног минимума и ако је издата пре уписа друштва у регистар. Када је у питању акција наредних емисија она, такође, може бити ништава по два основа – ако је издата са номиналом мањим од прописаног минимума и ако је издата пре уписа повећавања основног капитала.

Потребно је, такође, указати да акције са вишим номиналним износом који није дељив са 10 нису ништаве.²²⁾

5. Врсте акцијских исправа

Као што смо указали Законом о предузећима су предвиђене две врсте акција – акције на доносиоца и акције на име.

22. Аналогно Gadow, оп. цит., стр. 56

а) Акција на доносиоца

То је права хартија од вредности на доносиоца. На њу се примењу општа правила о хартијама од вредности на доносиоца, али у мери у којој не противрече правилима акцијског права.²³⁾

Акција, као што смо раније указали, није конститутивна исправа и члански однос не настаје његовим инкорпорисањем у акцијску исправу. То исто важи и за случај повећавања основног капитала. Према томе, члански однос настаје као неинкорпорисан и подлеже, у погледу преноса, правилима о цесији. Ово значи да се, и када су уписане акције на доносиоца, право удела, до издавања акцијских исправа на доносиоца, преносе цесијом. Веза између исправе и чланства инкорпорисаног у њој, настаје тек предајом исправе од стране друштва акционару.²⁴⁾ Ово зато што до тада није могуће установити ко се има сматрати акционаром., будући да су у питању исправа на доносиоца. Овакав приступ, истовремено, одговара чл. 237 Закона о облигационим односима

С обзиром на декларативни карактер акцијске исправе, приговори ништавости исправе и престанка чланства су неограничено допуштени. Пошто акција инкорпорише члански однос у сваком његовом појавном облику који произлази из статута, мора сваки акционар допустити такво дејство статута без обзира да ли је знао за његову садржину. Као што се види акција је много мање формална исправа него што је то меница – у питању је тзв. индиректна формалност.²⁵⁾ Ово важи и у погледу промене статута, која је извршена, али није регистрована у тренутку преноса исправе. То обухвата и ситуацију када је, због промене статута, садржај исправе постао нетачан (чл. 236). Коначно, не постоји заштита савесног прибавиоца у погледу пуноважности акције –ништавост (на пр. чл. 218 ст. 2) делује према сваком стицаоцу, а купцу акције остају само правила о купродаји за заштиту својих интереса.

Накнадном стицаоцу се не могу истаћи приговори из личног односа са његовим предходником.

б) Акција на име

Акција на име је, како смо напред указали, хартија од вредности по наредби.

Када су у питању акције на име, треба указати да се чланство сматра инкорпорисаним у исправу и пре њене предаје акционару.²⁶⁾ Овде напомињемо да смо раније указали да супротно важи у случају акција на доносиоца. Ово зато што, када су у питању акције на име, и пре емитивања акције је могуће установити ко се има сматрати акционаром. Тешкоће могу настати због чл. 237 Закона о облигационим

23. Würdinger H., оп. цит., стр. 48

24. Ibidem

25. Van Ren Jean, Securities and Securities Holders, International Encyclopedia of Comparative Law 5/1990, стр. 112

26. Würdinger H. оп. цит., стр. 49 уз напомену да је став споран и наводи супротну судску праксу.

односима којим се за настанак обавезе из хартије од вредности тражи и предаја хартије њеном кориснику. У том погледу поново указујемо да се право хартија од вредности примењује на акције у мери у којој не противречи акцијском праву.

Друштво према сваком стицаоцу има приговор из садржине чланског односа, чак и онда када приговор не произлази из акцијске исправе.²⁷⁾ Последица тога је да стицалац винкулиране акције, и ако је био савестан у погледу винкулирања, није заштићен. Ознака да је у питању привремена акција (делимично уплаћена акција) тражи посебне напомене. Ако одговарајућа ознака није унета у исправу, исправа није ништава, а савесни стицалац може сматрати да је она у потпуности уплаћена.²⁸⁾ Пропис чл. 220 ст. 1 штити стицаоца и његова повреда му даје право на приговор. Њега не терети обавеза улога и против њега се не може водити поступак кадуцирања (чл. 225). У обавези према друштву остаје уписник акције или преносилац (будући да он зна да је акција делимично уплаћена), као и несавесни међустикаоци, који су уписани у књигу акција, Друштво ће, и без кадуцирања, поставити захтев према њима у погледу недостајућег дела улога. За евентуално насталу штету нанету друштву због одсуства ознаке да се ради о привременој акцији, примењују се правила о посебној одговорности чланова управе (чл. 272 ст. 1 тч. 4). Према томе, у случају да на делимично уплаћену акцију није унета ознака да је у питању привремена акција, заштита је обезбеђена само савесном стицаоцу.

Споредне обавезе траже посебну анализу. Према Закону о предузећима (чл. 228 ст. 1) споредне обавезе са морају назначити на акцијама и привременим акцијама. Недостатак одговарајућег навода у погледу постојања и обима споредних обавеза у тексту акцијске исправе нема за последицу ништавост акције. Осим тога, за правни положај првог стицаоца акције тај недостатак је без правног значаја. Он је у обавези да изврши додатну чинидбу.²⁹⁾ Ово зато што зна под којим условима је уписао акцију и споредна обавеза је део чланства које је засновао. Његова обавеза се не мења и ако не дође до издавања акција, будући да он свој положај не заснива на стицању акцијске исправе, него на упису акција. Ипак, одсуство одговарајућег навода о постојању и обиму споредних обавеза има правни значај у случају преноса акција. Основно правило је да се, у случају да унос о споредним чинидбама није извршен или није извршен правилно, извршење споредних чинидби не може тражити од стицаоца, ако је он био савестан.³⁰⁾ Пропис чл. 228 ст. 1 је заштитног карактера и стицалац има право на приговор. Стицалац се не може позвати на своју савесност ако је то било видљиво из акције – на пр. ако је постојао унос општег карактера о постојању посебних обавеза, када је стицаоц могао да се обавести о врсти и обиму споредних обавеза. То, ипак, не значи да је преносом створена акција без споредне чинидбе и да су настале акције нове класе. Напротив, и у рукама савесног стицаоца остаје као акција са споредним чинидбама, али он има приго-

27. Ibidem

28. Аналогно Gadow, оп. цит. стр. 64

29. Gadow, оп. цит., стр. 293

30. Gadow, оп. цит., стр. 298

вор у погледу испуњења споредне чинидбе. Треба нагласити да у случају преноса такве акције ни преносилац није одговоран за извршење споредне чинидбе.³¹⁾ Ово зато што је споредна чинидба део чланског односа, односно извршење споредне чинидбе је везано за акцију, која више није у његовом власништву. Друго је, међутим, питање накнаде штете, будући да је знао за постојање споредних чинидби. Може, такође, доћи у обзир и накнада штете од стране чланова управе.

6. Амортизација акцијске исправе

У чл. 235 Закона о предузећима је предвиђена амортизација акција на име и купона за дивиденду на име. Ако се акција на име, или привремена акција, уништи или нестане, може се огласити неважећом и издати нова акција, у складу са савезним законом којим се уређују хартије од вредности. Ако купони за дивиденде гласе на име, оглашавањем акције или привремене акције неважећом, престаје и захтев из купона за дивиденде које још нису утврђене.

Као што се види, Законом о предузећима усвојена је владајућа концепција у домаћем праву, према којој није дозвољене амортизација хартија на доносиоца. Сходно томе није дозвољена амортизација акција на доносиоца. Амортизовати се могу акције на име и привремене акције. Ово се односи и на ситуацију када су пренете бланко индосаментом.

Законом о предузећима упућује се у погледу амортизације акција на савезни закон којим се уређују хартије од вредности. Проблем постоји зато што је у чл. 11 ст. 2 Закона о хартијама од вредности, за случај да је хартија на име уништена или нестала, предвиђено јавно оглашавање неважећом и обавештење надлежном савезном органу. Осим што не предвиђа постојање хартија по наредби, овим законом се не предвиђа судски поступак. Зато је упућивање на овај закон прилично неуспело решење, којим се доводи у питање институт амортизације акција на име, као хартија по наредби. Нешто боља је ситуација у погледу Закона о облигационим односима. Њиме се у чл. 260 предвиђа постојање хартија по наредби и могућност њихове амортизације, при чему се, ни у овом случају, не спомиње судски поступак. Ипак, полазећи од теоријских ставова и нормативних одређења закона којима се регулишу поједине хартије од вредности (на пр. меница), под амортизацијом треба подразумевати судско поништење исправе, којим се одузима важност, односно ставља ван снаге одређена исправа.³²⁾ Ово питање се на општи начин у погледу свих исправа регулише Законом о ванпарничном поступку где је у чл. 195 ст. 1 предвиђена могућност да се, под одређеним условима, у судском поступку прогласи да је исправа која садржи неко имовинско право изгубила важност.

Сврха амортизације акција на име се мора посматрати с обзиром на то да ли је у питању уписани или неуписани акционар. Када се ради о уписаном акционару

31. Ibidem

32. Чуља Срећко, Грађанско процесно право, књ. 2, Београд 1938, стр. 778

амортизација акције на име нема за сврху да му омогући вршење права према друштву, будући да је упис у књигу конститутивног карактера у погледу вршења права према друштву. Уписаном акционару није потребна акцијска исправа, будући да се на њу не примењује начело презентације. Сврха амортизације у том случају је да се обезбеди могућност даљег преноса чланства по правилима хартија од вредности. Насупрот томе, када је у питању неуписани акционар, тада амортизација представља неопходни услов за упис у књигу акционара и вршење права према друштву.

Поништај акције се врши у ванпарничном поступку (чл. 195 и даље Закона о ванпарничном поступку), при чему је месно надлежан суд према месту издавања акције.

Према чл. 197 Закона о ванпарничном поступку предлагач може бити свако лице које је на основу те исправе овлашћено да остварује неко право, или има правни интерес да се нестала исправа поништи. Када су у питању акције на име, лице овлашћено за поступак амортизације је сваки стицалац акције - није неопходно да буде и уписан у књигу акционара. За разлику од замене оштећених акција, када се овлашћеником сматра само лице које је уписано у књигу, будући да је акција подобра за упис, у случају амортизације приступ је шири - овлашћено је и лице које је стекло акцију, али није уписано у књигу. Ово је потребно зато што, због губитка акције, упис није могао бити извршен. Ако је акција на име или привремена акција пренета индосаментом на доносиоца, тада се као овлашћено лице јавља последњи ималац пре губитка акције.³³⁾ Ако је у питању акција на име или привремена акција, која није пренета бланко индосаментом, тада је овлашћено лице за покретања поступка оно лице које докаже да је овлашћеник на исправи, или онај ко је право стекао цесијом.³⁴⁾ Као што смо указали, упис у књигу акционара није одлучујући, будући да се не ради искључиво о односу акционара и друштва. Друштво је, са своје стране, у обавези да помогне у доказивању статуса овлашћеног лица.³⁵⁾

Према чл. 197 Закона о ванпарничном поступку предлог за поништај исправе нарочито садржи битне састојке исправе, чињенице из којих произлази да је предлагач овлашћен да поднесе предлог и да постоји вероватноћа да је исправа нестала или уништена.

Суд огласом објављује покретање поступка за поништење исправе. Тај оглас се доставља свим учесницима (што укључује повероца и издаваоца), истиче на огласној табли суда и објављује на начин предвиђен у чл. 201 Закона о ванпарничном поступку. Регулатива чл. 203 Закона о ванпарничном поступку није од значаја будући да друштво не извршава обавезе по основу исправе, него по основу уписа у књигу акционара. Ако акција, ипак, буде поднета друштву (на пр. ради уписа у књигу), друштво је овлашћено да задржи исправу и обавезно да је преда суду са

33. Gadow, оп. цит., стр. 421

34. Ibidem

35. Ibidem

назначењем лица које му је исправу предало (чл. 205 Закона о ванпарничном поступку). Тада долази до обуставе поступка амортизације зато што је јасно да исправа постоји - спор може да постоји у погледу тога ко је овлашћен да држи исправу, односно ко је овлашћен према друштву да тражи измену уписа.

По поништеној исправи се не могу вршити права према друштву. Амортизована акцијска исправа губи својство хартија од вредности, али се тиме не обеснажује право удела као такво.³⁶⁾ Ово зато што је оно и настало независно од исправе, која је декларативног карактера. С обзиром да се ради о акцијама на име, потребно је нагласити да се амортизацијом акцијске исправе не утиче на последице уписа у књигу акционара. Она се не може преносити, чак и у случају да је стицалац савестан. У недостатку исправе подобне за пренос, до доношења правоснажног решења о поништају, чланство је непреносиво. Од доношења правоснажног решења о поништају, право удела је преносиво и то цесијом, до издавања нове исправе. Као што смо већ указали, право удела као такво није обеснажено. После издавања нове исправе чланство се преноси по правилима за хартије од вредности.³⁷⁾

Правоснажно решење којим се исправа поништава замењује поништену исправу, док се не изда нова. Нова исправа се издаје на захтев предлагача и о његовом трошку, уз предају решења о поништењу (чл. 210 Закона о ванпарничном поступку). Решење о поништењу ступа на место поништене исправе и на основу њега се могу вршити права према друштву, укључивши и право да тражи од друштва да изврши одговарајући упис у књигу акционара. Треба нагласити да судска одлука не замењује акцију као хартију од вредности. Она није *in subsidio* хартија од вредности, него сурогат који служи за вршење права према друштву. Будући да правоснажно решење о поништају замењује поништену исправу, друштво се ослобађа обавезе извршењем лицу које је издејствовало правоснажну амортизацију у истој мери, као и да је обавезу извршило имаоцу поништене исправе.³⁸⁾ Овде је потребно указати на ситуацију када је неовлашћено лице покренуло поступак и издејствовало правоснажно решење о поништају акцијске исправе. У таквим околностима треба поћи од тога да поседник амортизационе одлуке не може бити у повољнијем положају, ни према друштву ни према овлашћенику на исправу, него што би то био да поседује исправу коју ова одлука замењује.³⁹⁾ Ако лице које добије амортизациону одлуку није, или је престало да буде, овлашћеник, тада он неће постати акционар - напротив, нова исправа ће бити власништво последњег овлашћеног имаоца поништене исправе.⁴⁰⁾ Овлашћеник на исправи, поништеној у амортизационом поступку, може тражити од неовлашћеног лица предају нове исправе, као што би то право имао у погледу амортизоване исправе.

36. Ibidem

37. Слично Godin, оп. цит., стр. 367

38. Culja, оп. цит., стр. 792

39. Ibidem

40. Godin, оп. цит., стр. 367

Начелно, обеснажење акције повлачи за собом ништавост купона зато што на њима нема уписаног износа и што постоји снажна веза за основно право.⁴¹⁾ Као што се види, ништавост купона је последица обеснажења акције – није предвиђен посебан поступак амортизације купона.⁴²⁾ Овај основни став се коригује разликом која постоји између купона који садрже доспело право и оних који нису доспели, као и разликом између купона на име и купона на доносиоца.

Када су у питању недоспели купони на доносиоца, оно постају ништави обеснажењем акције. У том погледу важи изнети начелни став. Ово се протеже и на талон, када се он издаје. Онај ко исходи нову исправу стиче нове купоне и талон.⁴³⁾ Другачије ствар стоји када су у питању купони на доносиоца који садрже доспело право. Они остају на снази.

У погледу купона на име, Законом о предузећима није усвојен став, присутан у неком правима, да се они не могу обеснажити, независно од тога да ли садрже доспело право, или не.⁴⁴⁾ Ово зато што се не могу сматрати хартијама од вредности (ректа хартијама), него представљају (квалификоване) легитимационе хартије.⁴⁵⁾ Практична последица оваквог одређења огледа се у чињеници да друштво може извршити обавезу имаоцу и то са ослобађајућим дејством, али овај није овлашћен да то захтева од друштва. Овакво одређење није, како смо указали, усвојено у домаћем праву. У ст. 2 чл. 235 усвојен је исти режим који важи за купоне који гласе на доносиоца - обеснажењем акције обеснажују се недоспели купони на име.

Раније изнет став о немогућности амортизације купона је прихватљив и за домаће право. Купони на доносиоца и када су одвојени не могу се амортизовати због немогућности амортизације хартија на доносиоца. Када су у питању купони на име, они се не могу поништити, али се могу наплатити под одређеним условима. Према чл. 204 Закона о ванпарничном поступку, ако је нестало или уништен купон који је одвојен од главне исправе, лице на које купон гласи може, по истеку рока од три године од дана доспелости купона, да захтева од дужника његову исплату, ако пре истека тога рока пријави суду нестанак или уништење купона и ако у том року неко лице не поднесе суду нестали купон и не буде поднесен захтев за његову исплату. Пре истека тог рока дужник није обавезан да исплати потраживање по том купону. Ако друштво исплати дивиденду по овим правилима Закона о ванпарничном поступку, оно се тада ослобађа обавезе и према овлашћеном имаоцу дотичног купона.⁴⁶⁾

Коначно, потребно је указати на однос који постоји између поништаја акција (амортизације) из чл. 235 о чему је до сада било говора и поништаја акција из чл. 236 и чл. 307.

41. Hueck A., оп. цит., стр. 121

42. Gadow, оп. цит., стр. 423

43. Ibidem

44. Godin, оп. цит., стр. 369

45. Gadow, оп. цит., стр. 423

46. Аналогно Чуља, оп. цит., стр. 788

Треба, пре свега, нагласити да поступак поништаја акцијске исправе од стране друштва (у случају из чл. 236 и чл. 307) није препрека за спровођење поступка поништаја акцијске исправе од стране суда. Ово зато што акционар који је остао без акције (уништена је) није у могућности да ту акцију преда друштву ради исправке (чл. 236), или замене, односно консолидације (чл. 307). Он, такође, не може да тражи од друштва издавање нове исправе, будући да се не може легитимисати према друштву. Он, како смо већ указали, тек на основу амортизационе исправе, добијене у поступку судског поништаја исправе, може поставити такав захтев према друштву. То је разлог због којег судски поништај акцијске исправе (амортизација) мора постојати уз могућност поништаја акцијске исправе од стране друштва.⁴⁷⁾

(чланак примљен 24 I 2000.)

Prof. Dr. Zoran Arsić,
Faculty of Law, Novi Sad

Share Certificate

Summary

Share certificates are securities. They are issued as registered shares and as bearer shares. Registered shares are securities on order, whereas bearer shares are real bearer securities.

Key words: *share, amortization*

47. Тако Godin, оп. цит., стр. 369